
УДК 373.3-011.3-051.013

ПРОФЕСІЙНО – ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Романа Михайлишин

*Педагогічний коледж Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Туган-Барановського, 7, 79005 Львів, Україна*

Розглянуто терміни «культура», «професійна культура», «педагогічна культура»; висвітлено структуру, критерії, компоненти, рівні професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів. Визначено сутність професійно-педагогічної культури, виокремлено педагогічні умови і педагогічну практику як складові професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів.

Ключові слова: методична, професійна, педагогічна культура, рівні, критерії, компоненти, сутність педагогічної культури, педагогічні умови, педагогічне мислення.

Постановка проблеми. Послідовна гуманізація освіти, осмислення її цілей, завдань, технологій відповідно до принципу культуровідповідності зумовлюють необхідність оновлення і модернізації системи підготовки вчителів до професійної діяльності.

Реалізація компонентів професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів вимагає підготовки педагога нового типу, здатного вести

дитину в культуру, навчити її бачити, відчувати, думати, адаптуватися до життя, творчої самореалізації і життєвого самовизначення.

Водночас зі створенням дидактичних систем і моделей організації підготовки вчителів, що забезпечують інтеграцію всіх складових цього процесу, впровадження кредитно-модульної технології, європейських стандартів якості освіти, предметом багатьох досліджень стає культура вчителя.

Професійна діяльність учителя початкової школи серед інших педагогічних професій посідає особливе місце. Вона визначається не тільки обсягом освітніх завдань, які вирішуються, але й значимістю цього періоду для всього розвитку і становлення особистості дитини, її цінностей та світогляду. Зважаючи на це, науковці чимало уваги приділяють проблемі підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідею педагогічної культури, важливість її прояву в різних аспектах діяльності вчителя розглядали П. Блонський, П. Каптерев, А. Макаренко, К. Ушинський, С. Шацький, Г. Ващенко та інші відомі педагоги. Зокрема, В. Сухомлинський, акцентуючи на схильності любові до дітей як однієї з найбільш значущих рис особистості вчителя, пов'язує її з його педагогічною культурою, зокрема з культурою прояву почуттів. Він писав: «Якщо вчитель вдумливо аналізує свою роботу, в нього не може не виникнути інтересу до теоретичного осмислення свого досвіду, бажання зв'язувати причинно-наслідкові зв'язки між ланцюжками учнів і власною педагогічною культурою» [5, с.415-416].

У різному контексті про культуру вчителя, професійно-педагогічну культуру зазначають філософи, психологи, педагоги. Але предметом цілеспрямованих наукових досліджень вона стала лише наприкінці ХХ століття.

У соціально-історичному аспекті культуру визначають як універсальну характеристику педагогічної діяльності, сукупність педагогічного досвіду, набутого за час існування наявних світових цивілізацій, історичних періодів їх розвитку (О. Анісімов, Є. Бондаревська, О. Буякін, І. Відт, М. Богуславський,

А. Валицька, А. Вільвовська, Г. Віленський, М. Кнебель, Г. Карпова, І. Колесникова, Є. Захарченко та інші).

Думку про те, що педагогічна культура – це якісна характеристика особистості не лише окремих педагогів, але й інших людей, які навчають і виховують дітей, обґрунтовує Є. Бондаревський.

Найбільш повно і послідовно педагогічна культура вчителя розглянуто у дослідженні В. Гриньової.

Т. Іванова розглядає сутність і формування культури педагога з позицій культурологічної підготовки.

І. Артем'єва звертається до проблеми формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у контексті їхньої підготовки у вищому навчальному закладі.

У дослідженні Т. Анісімової описано процес становлення екологічної культури особистості майбутнього педагога.

У дослідженні Т. Гулієвої професійно-педагогічну культуру вчителя трактовано у контексті особистісного утворення, що інтегрує професійну картину світу, концепцію професійного життя, професійну позицію, індивідуальний стиль духовності.

В особистісно орієнтованому плані її узагальнюють як прояв рис особистості, професійної діяльності та спілкування вчителя Г. Білоусова, І. Бех.

Виклад основного матеріалу. Послідовна гуманізація освіти, осмислення її цілей, завдань, технологій відповідно до принципу культуровідповідності зумовлюють необхідність оновлення і модернізації системи підготовки вчителів до професійної діяльності. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття увага науковців зосереджувалася на розробці фундаментальних проблем вищої педагогічної освіти.

Професійно-педагогічна культура – це особливий різновид педагогічної культури суспільства, в якому сконцентровано досвід суспільної практики організації навчання і виховання молодого покоління у закладах освіти.

На відміну від педагогічної культури, носієм, джерелом створення і відтворення професійно-педагогічної культури стає особлива професійна група педагогів, що диференціюється за ознакою спеціалізації у виконуваний діяльності в системі суспільного виробництва, закріпленого за цією професією – в освіті.

За своїм походженням, ознаками і властивостями професійно-педагогічна культура складається з досвіду спеціально організованої суспільством практики навчання і виховання, що здійснюється за цілями та способами, адаптованими до потреб певного суспільства, його ідеалів, цінностей і реальних можливостей.

Педагогічна культура і професійно-педагогічна культура складались і розвивались у надрах загальної культури людства.

Термін «культура» відображає у загальному значенні зміст результатів діяльності людини в обсязі її активного ставлення до довкілля та його перетворення.

Термін «професійна» зазначає ступінь соціальної зрілості й доцільності такої діяльності в системі суспільного виробництва і відповідних йому суспільних відносин. Він обмежує загальнолюдський педагогічний досвід, відтворений у педагогічній культурі, досвідом, створеним у спеціальній інституалізованій суспільній системі – освіті, спеціально призначеними для того і підготовленими фахівцями.

Словосполучення «учитель початкової школи» визначає фахівців, які мають реалізувати конкретні суспільні завдання щодо підготовки майбутніх членів суспільства до входження у культуру.

У словосполученні «професійно-педагогічна культура вчителя початкової школи» культура є констатуванням людської форми досвіду; *педагогічна* – зазначає специфічну форму і зміст досвіду; *професійна* визначає суспільний контекст, у межах якого педагогічна культура, нагромаджена вчителями початкових класів, має бути реалізована як цілісний, суспільно значущий досвід.

Поняття „педагогічна культура" ввійшло в категоріальний апарат педагогічної майстерності, в сутнісну характеристику особи вчителя, яка

відображає динамічну систему його професійних цінностей діяльності та поведінки.

Професіно-педагогічна культура – це інтегративна риса особистості вчителя, мірило й спосіб набуття культуротворчого досвіду людства та розвиток його в процесі професійної діяльності. Вона є синтезом високого професіоналізму та особистісних рис педагога.

Структура професійно-педагогічної культури охоплює рівні її вивчення: соціально-педагогічний, науково-педагогічний, професійно-педагогічний, особистісний:

- *соціально-педагогічний рівень* – спосіб збереження загальнолюдських, міжнаціональних, родинно-сімейних відносин і цінностей, передачі соціально-педагогічного досвіду;
- *науково-педагогічний рівень* – загальнолюдська і національна культура, сфера педагогічних цінностей, що охоплюють педагогічні теорії (вітчизняні й зарубіжні, минулого і сучасного), педагогічне мислення, педагогічну свідомість суспільства, культурні зразки педагогічної діяльності;
- *професійно-педагогічний рівень* – сфера педагогічної діяльності, що охоплює загальнодержавні вимоги до неї, закономірності культурної ідентифікації педагога, культурно-освітні системи, педагогічні технології, засоби створення культурних зразків педагогічної практики;
- *особистісний рівень* – якість учителя, вихователя, батька, матері, керівника навчального закладу, яка об'єднує педагогічну позицію, педагогічні якості, педагогічні вміння, педагогічну поведінку, спрямовані на індивідуальні досягнення учня в навчально-виховному процесі.

Професійно-педагогічна культура вчителів початкової школи виявляє свою *сутність* через:

- наявність фактів, у яких відтворено досвід навчання і виховання дітей в умовах початкової школи, набутий педагогічною діяльністю особливої професійно підготовленої групи вчителів;

- систему професійно-визначених правил, моральних норм поведінки, що регулюють взаємини вчителя початкових класів з учнями, їхніми батьками та іншими учасниками педагогічного процесу;
- систему розпоряджень, наказів, що регламентують цілі, засоби, принципи здійснення педагогічної діяльності вчителя у початковій школі (навчальні плани, програми, підручники, методика навчання, інструкції);
- систему цінностей, що визначають соціальний і професійний статус вчителя початкових класів у суспільстві і системі освіти, його права і обов'язки, професійні вимоги щодо його особистості;
- систему знань, де відображено наявні в суспільстві і у педагогічній дійсності уявлення щодо змісту початкового навчання, його ролі у розвитку дитини та її життєдіяльності; сутності, структури, змісту і технологій педагогічної діяльності вчителя початкових класів.

У сучасній освіті професійно-педагогічна культура вчителів початкової школи виявляється у різноманітних методиках і технологіях навчання та виховання, які реалізуються за допомогою навчального матеріалу, предметів, з різною метою, але в єдиних за віком і соціальним статусом групах дітей.

Основний простір професійної діяльності вчителя – це навчально-виховний процес у початкових класах, у якому суспільство гарантовано забезпечує розвиток особистості дитини і надання їй допомоги щодо знаходження свого місця у суспільстві. У професійній діяльності вчителя початкової школи це виявляється через його здатність і вміння:

- надавати підтримку дитині у проявах її самовизначення, самопізнання, саморозвитку, самореалізації;
- турбота про комфортабельні умови її життєдіяльності у школі;
- захищати і забезпечувати свободу та права дитини, допомагати у вирішенні індивідуальних проблем;
- задовольняти розвиток інтересів дитини;
- захищати ідентичність дитини незалежно від національності;
- забезпечувати свободу соціального вибору дитини [1].

Є. Бондаревська зазначає що культурного вчителя (з погляду норм педагогічної професії) характеризує [1]:

- пошана гідності іншої людини, вихованця, збереження власної гідності в різноманітних ситуаціях соціальної взаємодії;
- культура побуту, праці, відпочинку, здорового способу життя, спілкування;
- культура нормативної поведінки, етикету, відносин, соціальної взаємодії у полікультурному просторі;
- культура інтелектуальної і предметної педагогічної діяльності;
- культура саморегуляції, особистісного самовизначення;
- загальноцивілізаційна культура;
- культура соціального буття.

Для оцінювання рівнів сформованості професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи і студентів відділень, факультетів підготовки вчителів початкових класів доцільно виокремити такі *критерії*:

- *обізнаність* як вимір ступеня володіння знаннями з професійно-педагогічної культури, що нормують і визначають дії педагога та його вихованців у просторі педагогічного процесу, мету їхньої спільної діяльності та способи її досягнення;
- *навченість* як вимір ступеня потреби і спроможності реалізувати культуровідповідні способи професійно–педагогічної діяльності та удосконалювати їх у власній педагогічній практиці.
- *схильність* як вимір ступеня потреби і спроможності реалізувати культуровідповідні способи професійно-педагогічної діяльності та удосконалювати їх у власній педагогічній практиці.

Компоненти професійно-педагогічної культури вчителя початкової школи:

- *когнітивний*, що утворюється із системи знань щодо цілей, призначення, способів реалізації діяльності вчителя в системі початкової школи, знань про дитину як об'єкта і суб'єкта освітнього процесу, способів використання цих знань у межах гуманістично

спрямованої взаємодії вчителя і його учнів як учасників навчально-виховного процесу;

- *діяльнісно-поведінковий*, що утворюється із системи культуровідповідних дій учителя початкових класів, його поведінки, навичок регулювання дій і вчинків усіх учасників навчально-виховного процесу за нормами, визнаними суспільством у системі освіти;
- *ціннісно-орієнтаційний*, що утворюється із системи моральних орієнтирів, настанов і мотивів, що зумовлюють гуманістичну спрямованість дій вчителя у забезпеченні в освітньому середовищі природних прав, свобод, інтересів кожного учня як учасника педагогічного процесу.

Аналіз науково-теоретичних положень і практичної діяльності вчителя дає можливість виділити головні суттєві *показники* особистісно орієнтованої культури професіонала:

- гуманістична позиція вчителя у ставленні до учнів;
- психолого-педагогічна компетентність, висока педагогічна культура і розвиток педагогічного мислення, здатність розробити авторський навчально-виховний проект, технології;
- досвід творчої діяльності, вміння обґрунтовувати власні педагогічні досягнення і результати як особистісно орієнтовану систему – дидактичну, виховну, методичну, методологічну на основі сформованої світоглядної культури;
- культура професійної поведінки, способи самовдосконалення, вміння саморегулювати власну діяльність, зразок у спілкуванні.

Як бачимо, гуманна педагогічна позиція, психолого-педагогічна компетентність, авторизація педагогічного досвіду визначають професійну культурну поведінку вчителя.

У наукових дослідженнях (С. Бондаревська, Н. Шеховська) професійно-педагогічну культуру вчителя розглянуто за *рівнями* – вищий, високий, достатній, масовий. В основі названої класифікації – гуманізм педагога,

поєднаний з його творчим ставленням до педагогічної діяльності, а також відмінність одного рівня від іншого за визначеними показниками.

Вчитель *вищого рівня* професійно-педагогічної культури:

- любить дітей, захищає їхні права та інтереси, піклується про їхнє здоров'я і самопочуття, виявляє доброту і повагу до кожного учня, незалежно від успіхів у навчанні, відповідально ставиться до своїх функцій, авторитетний серед дітей, батьків, колег, громадськості;
- розуміє психологію кожного учня, застосовує розумні вимоги до організації навчально-виховного процесу; вміє аналізувати педагогічні ситуації, знає причини неадекватної поведінки учнів, здатний приймати обґрунтовані рішення, передбачати небажані наслідки;
- цікавиться науковими дослідженнями, володіє глибокими знаннями з предметів, уміє самостійно вибирати і розробляти власні оригінальні освітньо-виховні технології та індивідуальні програми (проекти), викликає в учнів інтерес до навчання, досягає зримих позитивних результатів у педагогічній діяльності;
- має індивідуальний педагогічний почерк, удосконалює систему власної (дидактичної, виховної, методичної) діяльності, має авторські методичні розробки, бере участь в інноваційній та науково-дослідній роботі, створює нові зразки педагогічної практики, надає методичну допомогу колегам;
- у всіх ситуаціях педагогічної взаємодії вирізняється високою культурою поведінки, морально-вольовою саморегуляцією, займається професійною самоосвітою і самовихованням, є зразком культури людини.

Високий рівень професійно-педагогічної культури характеризує педагога за такими показниками:

- працює професійно, у постійних пошуках творчих шляхів розв'язання освітньо-виховних завдань;
- прагне до самовдосконалення шляхом самоосвіти;
- досягає позитивних результатів у навчально-виховному процесі;

- його творчість спрямована на поліпшення, удосконалення, а не на створення нових зразків педагогічної практики;
- видозмінює свою діяльність відповідно до професійних вимог;
- самореалізовується як професіонал, а не як представник педагогічної культури.

Характеристика *достатнього рівня* професійно-педагогічної культури вчителя:

- володіє професійними знаннями, вміннями і навичками, необхідними особистісними рисами;
- епізодично бере участь у творчому пошуку, але не прагне займатися дослідницькою, експериментальною роботою;
- не завжди аналізує досягнуті результати, не виявляє прагнення до професійного росту.

Характеристика *масового рівня* професійно-педагогічної культури вчителя:

- не володіє необхідними професійно-особистими рисами;
- не упирається на свої знання, уміння у практичній діяльності;
- не визнає творчості, пошуку, експерименту;
- одержує, невисокі результати у навчанні й вихованні учнів.

Педагогічний процес освітньої установи, зміст навчання і способи взаємодії студентів та викладачів становлять особливе культурно-освітнє середовище. Разом вони є чинниками становлення в тих, хто навчається, особистісної і професійної культури. Саме у просторі навчально-виховного процесу вищого навчального закладу створюються і реалізуються *педагогічні умови* формування у майбутніх учителів їхньої професійно-педагогічної культури.

Першою педагогічною умовою формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи дослідники називають відображення у змісті навчальних предметів цієї культури як історично, соціально і суб'єктивно-персоніфікованого феномена. У змісті теоретичної підготовки вчителів початкових класів ця умова відображена низкою дисциплін

педагогічного циклу, до якої належать загальні основи педагогіки, педагогічні технології, школознавство тощо.

Друга умова формування професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів – використання у навчальному процесі пізнавальних ситуацій, що спонукають майбутніх учителів до усвідомлення цілей, змісту і засобів професійної діяльності крізь призму культурної відповідності історичним і соціальним обставинам.

Третя умова формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів – упровадження інтерактивних форм навчання, що забезпечують набуття майбутніми вчителями досвіду пізнання і критичного осмислення практики навчання та виховання учнів за відповідними культурними зразками і нормами професійної діяльності.

Педагогічна практика – провідний чинник формування професійно-педагогічної культури вчителя початкової школи. Вона є складовою навчально-виховного процесу і забезпечує поєднання теоретичної підготовки майбутніх учителів з їхньою практичною діяльністю у педагогічному закладі.

Відповідно до мети професійної підготовки вчителів на сучасному етапі розвитку суспільства можна сформулювати такі завдання педагогічної практики: розвиток індивідуальних творчих здібностей майбутніх учителів початкових класів; закріплення і збагачення психолого-педагогічних знань у процесі їх використання; формування і розвиток професійних умінь і навичок; вироблення дослідницького підходу до педагогічної діяльності; ознайомлення із сучасним станом навчально-виховної роботи у початковій школі.

Практична діяльність студентів у школі повинна ґрунтуватися на професійних знаннях, спиратися на теоретичний фундамент, що сформувався у навчальному закладі.

Висновки. Професійно-педагогічна культура вчителя початкової школи конкретизує досвід практичної педагогічної діяльності фахівців, спеціально підготовлених до навчання і виховання дітей на початковому етапі, їх

систематичного і послідовного прилучення до досвіду культури, що має бути усвідомленим і відтвореним у системі початкової освіти.

Формування професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів у процесі підготовки у вищому навчальному закладі до професійної діяльності забезпечується сукупністю педагогічних умов.

Практично - орієнтований підхід, на засадах якого реалізуються педагогічні умови формування професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів, спрямовує пізнавальну діяльність майбутніх учителів початкових класів на усвідомлення культурно-історичної зумовленості цілей і засобів професійної діяльності, досягнень наукової думки, на розуміння призначення початкової освіти в суспільстві і розвитку дитини як особистості і суб'єкта власної життєдіяльності.

Професійно-педагогічна культура вчителів початкової школи – це світ особливих предметів, створюваних їхньою педагогічною діяльністю на рівні професійно-організованого соціуму. Особливий характер професійно-педагогічної культури виявляється у тому, що вона спрямована на розкриття духовної сутності дитини, її людяності.

-
1. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированого образования / Э.В.Бондаревская. – Ростов-н-Дону, 2000. – 352 с.
 2. Євтух М.Б. Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя / М. Б. Євтух// Педагогічна газета. – 2002. – № 8–9. – С. 7.
 3. Завальський Ю. І. Конкурентноспроможний вчитель: теорія і практика : навчальний посібник / Ю. І. Завальський .– Чернівці : Букрек, 2010. – С.102 – 103.
 4. Пальшкова І. О. Педагогіка: професійно-педагогічна культура вчителя. Навчальний посібник / І. О. Пальшикова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 192 с.
 5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В.О.Сухомлинський. – К.: Акта, 2012. – С. 415 – 416.